

مقاله پژوهشی - فصلنامه علمی **رہ یافتگان**

سال چهاردهم، شماره ۵۲، پاییز ۱۳۹۹
صفحه ۷۹ تا ۱۰۰

اپیدمی جهانی کرونا و تاثیر آن بر حاکمیت ملی در ایران

ژیلا محدث شکوری گنجوی / دانشجوی دکتری حقوق، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.
zheilashakouri@gmail.com

حجت الله ابراهیمیان / استادیار گروه حقوق، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران. (نویسنده
مسئول) Hojjat49@gmail.com

تهمینه عدالت جو / استادیار گروه حقوق، واحد تهران غرب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
Edalatju.tahmineh@wtiau.ac.ir

چکیده

موضوع مقاله، بررسی تاثیر اپیدمی کرونا بر حاکمیت ملی در ایران می‌باشد. سؤال پژوهش این است که اپیدمی کرونا چه تاثیری بر حاکمیت ملی ایران دارد؟ فرضیه اصلی تحقیق این است کرونا در بعد حقوقی به تقویت حاکمیت ملی و ناسیونالیسم و تغییر گروه‌های مرجع در ایران منجر می‌شود. روش تحقیق در این مقاله، کیفی از نوع توصیفی-تحلیلی است و شیوه گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد اپیدمی کرونا به تقویت حاکمیت دولت-ملت انجامیده است. وضعیت پاندمیک می‌تواند به تقویت حاکمیت ملی و ملی‌گرایی منجر شود. بدین ترتیب که سیاست‌های دولت‌ها از جمله ایران همچون کنترل مهاجرت، مهار جابجایی جمعیت در داخل، سیاست‌های اقتصادی حمایت‌گرایانه و ... نشان از اتکا به خود و ناامیدی از نهادهای بین‌المللی، و همکاری‌های دولتی دارد. تکیه بر دستاوردهای داخلی، در پیش گرفتن سیاست‌های ملی و تغییر جایگاه یزشکان به عنوان گروه‌های مرجع جدید می‌تواند نمونه‌ای از تشدید ملی‌گرایی در کشور تفسیر شود.

کلیدواژه: اپیدمی کرونا، ایران، حاکمیت دولت، ناسیونالیسم، گروه‌های مرجع.

تاریخ دریافت ۱۳۹۸/۰۳/۱۲ تاریخ تأیید ۱۳۹۹/۰۷/۱۸

این مقاله برگرفته از رساله دکترای خانم ژیلا محدث شکوری گنجوی می‌باشد.

مقدمه

شیوع بیماری‌های عالمگیر که مرزهای ملی کشورها را نادیده می‌گیرد تاثیرات ویرانگری بر ابعاد مختلف حیات کشورها برجای می‌گذارد. جلوگیری از گسترش بیماری‌های واگیردار یک الزام بنیادین در درون مرزهای ملی کشورهاست با اینحال از آنجایی که گسترش پاتوژنیک و ویروس‌ها مرزهای ملی و بین‌المللی را زیرپا می‌گذارد بسیاری از مفاهیم و مصداق‌های عملی آنها نیز دچار تحول می‌شود (Wickramage, 2017: 86-87). ویروس کرونا از جمله بحران‌هایی است که تمام جهان را تحت تاثیر قرار داده و تحولات مهمی را در ابعاد مختلف زندگی بوجود آورده است. این پاندمی بویژه تهدیدی جهانی برای سلامت، رفاه اقتصادی و ثبات سیاسی شناخته شد. با در نظر گرفتن سیاست‌های ملی گرایانه و ناسیونالیستی که دولت‌ها در مقابل بیماری کرونا در پیش گرفتند می‌توان گفت از جمله تاثیرات مهم این اپیدمی، پیامدهای آن برای مفهوم حاکمیت دولتی است. حاکمیت از منظر حقوق بین‌الملل معاصر نشان دهنده جایگاه یک دولت در صحنه بین‌المللی است. این دولت در حوزه سرزمین خود تحت نظارت قضایی، تقنینی یا اداری دولت یا قانون خارجی دیگری قرار نمی‌گیرد. حاکمیت، اقتدار و اختیار عالی‌ای است که ذاتاً در مفهوم دولت مستتر است و همواره نشانگر برترین مرجع حقوقی و سازمانی در داخل یک نظام است. هرچند برخی نویسندگان، حاکمیت را مفهوم مبهم و نامشخص می‌دانند اما در این مسئله تردیدی وجود ندارد که دولت‌ها موجودیت‌های حاکم در پهنه حقوق بین‌الملل می‌باشند. به عبارت دیگر تصور موجودیتی به عنوان دولت بدون قائل شدن به حاکم بودن آن، کمتر قابل تصور است (امین زاده و علاقبند حسینی، ۱۳۹۳: ۳۹-۴۰). با اینحال بحران کرونا نشان داد که دولت‌ها بیش از آنکه برای مهار این بحران به همکاری‌های بین‌المللی روی بیاورند به سمت سیاست‌های ملی گرایانه پیش رفتند. در حقیقت بسترهای همکاری برای مقابله با این بحران در سطح جهانی وجود دارد. هیئت نظارت بر آمادگی جهانی در مقابله با کرونا^۱ که یکی از کارگروه‌های بین‌المللی مورد حمایت مهم سازمان بهداشت جهانی و بانک جهانی در مقابله با بحران است، در ۱۴ سپتامبر ۲۰۲۰ مصادف با ۲۴ شهریور ۱۳۹۹ با صدور بیانیه‌ای ضمن ابراز نگرانی شدید نسبت به عدم همکاری‌های بین‌المللی مناسب برای مقابله با کرونا تصریح نموده که

^۱ - Global Preparedness Monitoring Board

جهان توانایی تحمل این چرخه وحشت و غفلت را با این شرایط ندارد. جمهوری اسلامی ایران نیز از جمله کشورهایی است که شدت تحت تاثیر امواج کرونا قرار داشته است. میزان بالای ابتلا و مرگ و میر در کشور نشان داده است که ایران تا چه میزان در معرض فشارها از جانب کووید-۱۹ قرار دارد. در واکنش ایران سیاست‌های مختلفی را در رویارویی با این ویروس در پیش گرفت. با اینحال ویروس مذکور، جامعه و دولت را در ابعاد مختلف تحت تاثیر قرار داده است. از انجایی که بزرگترین نهاد درگیر با این بحران، دولت به عنوان یک موجودیت می‌باشد، یکی از مباحث مهم در این راستا بحث درباره آینده «حاکمیت‌های ملی» می‌باشد. بنابراین این پژوهش تلاش دارد تا تاثیر پاندمی کرونا بر حاکمیت ملی و ناسیونالیسم و همچنین تحولات مربوط به این نهاد را مورد بررسی قرار دهد.

سیاست‌های ملی گرایانه دولت‌ها در مقابله با کووید-۱۹

با ادامه یافتن و گسترش شیوع ویروس کرونای جدید در اغلب کشورهای جهان، این کشورها نیز به تدریج در راستای مقابله و پیشگیری از پاندمی کرونا اقدام به اتخاذ تدابیر و اعمال محدودیت‌های مختلف کرده‌اند. در ابتدا کشورها شروع به بستن مرزها و توقف پروازهای خارجی نمودند که با اعمال محدودیت حمل و نقل داخلی و اعلام مقررات منع عبور و مرور و محدودیت آمدو شد ادامه یافت. همزمان با افزایش شمار مبتلایان در کشورهایی که بیشترین آسیب از کرونا را متحمل شده‌اند، در سیستم بهداشتی آنها نیز مشکلات بزرگی برای تامین تجهیزات و مواد پزشکی ایجاد شد. در کنار آسیب‌های فراوان این همه گیری از نظر اقتصادی، شغلی و سلامت فیزیکی، ارتباط بین این همه گیری و آسیب‌های روانشناختی از جمله علائم اختلالات اضطرابی و افسردگی اساسی مشاهده شده است (Wang et al., 2020)

شیوع فراگیر این بیماری منجر به اجرای طرح فاصله گذاری اجتماعی و تعطیلی مدارس، دانشگاهها و ادارات در اقصی نقاط جهان شده است. با ادامه این وضعیت، تدابیر اتخاذ شده جهت جلوگیری از شیوع این ویروس بر زندگی روزمره و اقتصاد تاثیر منفی گذاشته، اما برای رفع این تاثیرات نیز اقداماتی انجام شد. دولت‌ها با ارائه کمک‌ها و حمایت از کارآفرینان و کارکنان تلاش می‌کنند بار سنگین کرونا بر دوش آنها را کم کنند. اپیدمی کرونا بر برخی از اقدامات و تدابیری اتخاذ شده دولت‌های ۲۰ کشوری که بیشترین آمار ابتلا به کرونا در جهان را دارند به شرح زیر است:

اطلاع رسانی و آموزش برای پیشگیری

از ابتدای شروع کرونا در وهان چین، اخبار و اطلاعات مرتبط با پدیدایی یک بیماری تنفسی جدید در سراسر جهان منتشر شد. به مرور با گسترش دامنه نفوذ این بیماری در اقصا نقاط جهان، رسانه‌ها و مراکز بهداشتی درمانی، روش‌های پیشگیرانه از ابتلا به این بیماری را منتشر می‌کردند. در زمان اوج پاندمی تقریباً در تمام کشورهای مختلف جهان، مردم از طریق شبکه‌های مجازی، اینترنت، صدا و سیما، روزنامه‌ها، بنرهای تبلیغاتی و ... تحت بمباران اطلاعاتی در مورد روش‌های پیشگیری از این بیماری قرار گرفته بودند (Hale, Webster, Petherick, Phillips, & Kira, 2020)

در پی شیوع کووید نوزده یکی از اولین واکنش کشورهای جهان بستن مرزهای خود و توقف پروازهای خارجی و محدودیت سفرهای داخلی شده است. ترکیه، چین، ایتالیا، اسپانیا، بلژیک و پرتغال نیز مرزهای خود را در این راستا بستند و مقررات محدودیت آمد و شد در داخل کشورهای خود اعلام کردند. همزمان، کشورها، تدابیری جهت کاهش فعالیت‌های اجتماعی اعمال کردند.

به دنبال محدودیت‌های سفر، اقداماتی جهت کاهش فعالیت‌های اجتماعی مطرح شد. در برخی کشورها تجمع و انجام فعالیت‌های اجتماعی ممنوع و به عنوان تخلف قانونی جرایمی برایش در نظر گرفته شد. در این راستا اقدامات متفاوتی انجام شد. در ایتالیا، اسپانیا، روسیه و هند مقررات محدودیت فعالیت‌های اجتماعی و تجمعات اعلام شد، انگلستان، ایرلند و چین مقررات نسبی محدودیت رفت و آمد را به اجرا گذاشتند. در آمریکا، کانادا، ایران، فرانسه، آلمان، بلژیک، هلند، سوئیس، پرتغال، برزیل، اتریش و اسرائیل در ابتدا تنها از شهروندان خواسته شد تا در خانه بمانند و به مرور با افزایش تبعات و شیوع کرونا محدودیت‌های سخت‌گیرانه تری به اجرا درآمد. با اینحال مقررات مربوط به منع تجمعات در سراسر جهان به طرق گوناگون و با اعمال محدودیت برای تعداد جمعیت مشخصی صورت می‌پذیرفت. در آمریکا، کانادا، ایتالیا، اغلب کشورهای آمریکای جنوبی و آسیای شرقی و جنوب شرقی، افراد اجازه تجمع بیش از ۱۰ نفر را نداشتند (Hale et al., 2020)

تعطیلی مدارس و دانشگاه‌ها

با شیوع کرونا ویروس در سراسر جهان مدارس بسیاری از کشورهایی که با شیوع گسترده مواجه شده‌اند، تعطیل شده و حدود ۳۰۰ میلیون دانش آموز در سراسر جهان از مدارس خود دور مانده‌اند. کرونا ویروس در ابتدا در چین به طور گسترده شیوع یافت و مقامات چین را بر

آن داشت تا کل شهرهای درگیر این ویروس را قرنطینه کرده و به طور موقت کارخانه‌ها و مدارس را نیز تعطیل کنند. با گسترش این ویروس، سایر کشورها نیز چنین اقدامات فوق‌العاده‌ای را انجام دادند. آدری آزولی، مدیر کل یونسکو اظهار داشته مقیاس جهانی و سرعت اختلال در تحصیل فعلی تاکنون بی‌سابقه بوده و در صورت طولانی شدن، می‌تواند حق آموزش را تهدید کند (Thomas & Webster, 2020).

اقدامات مربوط به اقتصاد و کسب و کار

دانشمندان با تجزیه و تحلیل مشکلات اقتصادی ناشی از کوید ۱۹ در مقایسه با مشکلات اقتصادی ناشی از بیماری‌های فراگیر پیشین نظیر آنفولانزای (۱۹۶۸) (آنفولانزای هنگ کنگ)، سارس (۲۰۰۳)، آنفولانزای H1N1 (۲۰۰۹)، مرس (۲۰۱۲)، ابولا (۲۰۱۴) و زیکا (۲۰۱۶) بیان کردند که میزان خسارت ناشی از کوید ۱۹ در سراسر جهان به هیچ وجه قابل مقایسه با بیماری‌های قبل از آن نیست و بسیار گسترده تر است.

در پی شیوع ویروس کرونا ۸۱ درصد از نیروی کار ۳,۳ میلیاردی جهان با تعطیلی کامل یا نیمه تعطیلی محل کارشان مواجه شده اند. اعمال محدودیت‌ها به بسته شدن بسیاری از شرکت‌ها و بیکاری دائم یا موقت کارکنان منجر شده است. سازمان بین‌المللی کار وابسته به سازمان ملل متحد، تاثیر شیوع ویروس کرونا بر نیروی کار و کسب و کار در سطح جهان را بررسی کرده است. بررسی این سازمان نشان می‌دهد تاثیر شیوع این ویروس بر اقتصاد و نیروی کار هم در اقتصادهای توسعه یافته و هم در اقتصادهای در حال توسعه بسیار شدید خواهد بود (Nicola et al., 2020).

به گفته گای رایدر مدیر این سازمان برای مقابله با این تأثیرات "ما باید به سرعت، قاطعانه و متحد اقدام کنیم. اقدامات صحیح، فوری و به هنگام می‌تواند در بقا یا فروپاشی اقتصادها تاثیر قابل ملاحظه‌ای بگذارد". اسپانیا، ایتالیا، فرانسه، آلمان، برزیل و ترکیه مانع اخراج کارگران در این مدت شدند. در ترکیه، فرانسه و هند اقدامات حمایتی برای بازنشستگان صورت پذیرفت. هند به صندوق‌های بازنشستگی فقرا کمک مالی اختصاص داد. ترکیه، انگلستان و روسیه به دلیل این بیماری حقوق سالمندان را به خانه‌های خود رساندند.

۲۰ کشوری که بیشترین آمار ابتلا را داشتند به جز برزیل، سوئیس و اسرائیل در پرداخت مالیات برای بخش خصوصی سهولت ایجاد کردند. کشورهای اسپانیا، فرانسه، آلمان، چین، ایران، روسیه، هلند، سوئیس، ترکیه و هند نیز از ارائه وام به شرکت‌ها حمایت کردند. در این

کشورها به جز هلند و سوئیس برای نیازمندان برنامه‌هایی برای کمک‌رسانی راه‌اندازی شد و سبد کالا در بین مستمندان توزیع گردید (Nicola et al., 2020).

اپیدمی کرونا و حاکمیت ملی

کرونا از جمله بحران‌هایی است که تمامی جنبه‌های حیات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و ... را تحت تاثیر قرار داده است. در عین حال بسیاری از مفاهیم را نیز دچار دگردیسی کرده و از الزامات و مصادیق اصلی خود تهی کرده است. از جمله این مفاهیم، حاکمیت دولت‌هاست. در اینجا لازم است ابتدا مفهوم حاکمیت دولتی یا ملی مورد بررسی قرار گیرد و سپس تاثیر شیوه پاندمی کووید-۱۹ بر آن مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد.

شناخت مفهوم حاکمیت

اساساً حاکمیت از مفاهیم حقوق اساسی است اما در حقوق بین‌الملل عمومی نیز کاربرد دارد. حاکمیت از منظر حقوق بین‌الملل معاصر نشان‌دهنده جایگاه یک دولت در صحنه بین‌المللی است. این دولت در حوزه سرزمین خود تحت نظارت قضایی، تقنینی یا اداری دولت یا قانون خارجی دیگری قرار نمی‌گیرد. حاکمیت، اقتدار و اختیار عالی‌ای است که ذاتاً در مفهوم دولت، پنهان است و همواره نشانگر برترین مرجع حقوقی و سازمانی در داخل یک نظام است. هرچند برخی نویسندگان، حاکمیت را مفهوم مبهم و نامشخص می‌دانند اما در این مسئله تردیدی وجود ندارد که دولت‌ها موجودیت‌های حاکم در پهنه حقوق بین‌الملل می‌باشند. به عبارت دیگر تصور موجودیتی به عنوان دولت بدون قائل شدن به حاکم بودن آن، کمتر قابل تصور است (امین زاده و علاقبند حسینی، ۱۳۹۳: ۳۹-۴۰).

حاکمیت دولتی عنصر حقوقی نظم بین‌المللی است. دولت‌ها همدیگر را به عنوان موجودیت‌های دارای اقتدار سرزمینی و جمعیتی شناسایی می‌کنند. این شناسایی متقابل توسعه تعامل میان آنها و متعاقباً شکوفایی نهادهای بین‌المللی را اجازه می‌دهد. این تعاملات بخش اصلی نظم بین‌المللی را تشکیل می‌دهد. حاکمیت، شناسایی یک دولت توسط دولت‌های دیگر به مفهوم داشتن کنترل بر جمعیت و قلمرو می‌باشد. این عنصر شناسایی یک دولت توسط دولت‌های دیگر اجازه تفسیر هنجارهای حاکمیت و همچنین تفسیر واقعیت مخالف این تفسیر را می‌دهد. اهمیت شناسایی، حاکمیت را به مفهومی ذاتاً اجتماعی تبدیل می‌کند. این استانداردها و شاخص‌ها که بوسیله آنها، حاکمیت یک دولت مورد آزمایش قرار می‌گیرد به شکل اجتماعی ساخته شده، به صورت اجتماعی مورد چالش قرار می‌گیرد

و به شکل اجتماعی تفسیر می‌شود؛ به علاوه، این داده‌ها (ارزیابی یک دولت در رابطه با استانداردهای گفته شده) به لحاظ اجتماعی و از طریق چارچوب‌های خاص ارجاع مورد تفسیر قرار می‌گیرند. این تعاملات اجتماعی باعث می‌شود تا حاکمیت دارای تعریف سیال و شناوری باشد. بنابراین حاکمیت بیش از آنکه آرمان و خواست دولتها باشد یک واقعیت است؛ بصورت شفاف تعریف نمی‌شود و دارای مرزبندی مشخصی نیست و مرتباً موضوع تفسیر و بازتفسیر است. بنابراین هنجارهای حاکمیت موضوع چالش‌های هنجاری است (امین زاده و علاقبند حسینی، ۱۳۹۳: ۴۳-۴۲).

نگلوسکو^۱ معتقد است که مفهوم حاکمیت در قرن پانزدهم و برای نامگذاری موقعیت پادشاه در سلسه مراتب فئودالی بوجود آمد و ریشه در زبان‌های لاتین دارد بدین معنی که حرف اضافه بالا^۲ در آن از شکوهمند و عالی^۳ نشات می‌گیرد و سوپرمیتاس^۴ به معنای موقعیتی است که یک مرد بر مبنای قرار گرفتن در سلسله مراتب، فردی را بالاتر از خود نمی‌بیند و فرمانبردار کسی نیست (Negulescu, 1927: 95). در قرون وسطی، مفهوم حاکمیت تحولات مهمی را تجربه کرد. ژان بدن اولین کسی بود که در مورد دولت به طور منظم و آگاهانه صحبت کرد. با اینحال نباید فراموش کرد علاوه بر این که برخی ویژگی‌ها و خصوصیات حاکمیت در اندیشه یونانی و قرون وسطی مورد بحث قرار گرفت اما مفهوم حاکمیت به عنوان یک مفهوم کامل که اکنون دارای حدود و مرزهای مشخصی است پیش از سده‌های مذکور وجود نداشت (وینسنت، ۱۳۷۱: ۵۹). در ادبیات ژان بدن، حاکمیت مطلق، دائمی غیرقابل تجزیه و تفکیک ناپذیر است. آغاز عصر جدید بعد از معاهدات صلح وستفالیایی و پایان جنگ‌های سی ساله (۱۶۴۸-۱۶۱۸) شاهد تغییر بنیادین در مفهوم حاکمیت بوده است بدین معنی که دولت-ملت^۵ را به عنوان بازیگر جدید و دارای حاکمیت مطلق معرفی کرد. این امر به مکاتب مختلف اجازه داد تا اصول برابری حاکمیت‌ها و حق برابر برای تمامی بازیگران بین‌المللی، عدم ارجاع در سیاست‌های داخلی و استقلال سرزمینی

^۱ - Negulescu

^۲ - super

^۳ - superanus

^۴ - supremitas

^۵ - State-nation

دولتها را در مفهوم جدید وارد کنند. دکتترین قرارداد اجتماعی و حاکمیت مردم نخستین بنیان مشروطه جدید محسوب می‌شود. پایان قرن هیجدهم تحولات جدیدی را در مفاهیم مرتبط با حاکمیت ایجاد کرد. حاکمیت دولتی به حاکمیت ملی تغییر کرده و بر همین اساس نیز شاهد تغییر ویژگی‌های حاکمیت از پادشاه به ملت و مردم می‌باشیم. نمایش این روند در اعلامیه استقلال ایالت‌های آمریکا (۱۷۷۶) و اعلامیه حقوق بشر و شهروندان و قانون اساسی فرانسه در طول انقلاب توضیح داده شده است (Miga-Besteliu, 1998: 85). ماده ۳ اعلامیه حقوق بشر و شهروندان برای اولین بار بیان می‌دارد که حاکمیت ملی: "بنیان هر گونه استقلال در نهاد ملت است و هیچ کس یا نهادی نباید قدرتی داشته باشد مگر آنکه آن قدرت به گونه مستقیم توسط مردم به آن داده شده باشد". قرن بیستم شاهد تحول مفهوم حاکمیت و گذار از ویژگی‌های کلاسیک به تفسیرهای مدارامحور، منعطف تر با تاکید بر همکاری بین المللی و احترام به تعهدات بین المللی توسط دولت‌ها به عنوان بازیگران اصلی نظم جهانی بوده است (Maftai, 2015).

در نیمه اول قرن بیستم بسیاری از نویسندگان از حاکمیت نسبی دولت سخن می‌گفتند. پاسکوال فیوره نشان داد که یک دولت می‌تواند بدون دخالت دولت‌های دیگر-البته در درون ترتیبات محدودکننده حقوق بین الملل- عمل کند. علاوه بر آن ژان دلوکس^۱ در ۱۹۳۵ بیان می‌کند که حفظ اصل حاکمیت ناسازگار با حقوق بین الملل است؛ در مقابل با ترتیبات محدودکننده حقوق بین الملل، حاکمیت دیگر به معنای قدرت اختیاری و بدون قید و شرط نیست (Aurescu, 2003:60). در طول جنگ جهانی برداشت‌های منفی از حاکمیت گسترش یافت بدین معنی که زمینه سوء استفاده از قدرت و شروع جنگ را فراهم می‌کند. برخی نویسندگان درصدد به چالش کشیدن شخصیت قانونی دولت و توانایی آن برای حفظ تعهدات و حقوق برآمدند. بعد از ۱۹۴۵، مجموعه‌ای معاهدات و پیمان‌ها همچون منشور ملل متحد، سند نهایی هلسنکی ۱۹۷۵، زمینه احترام به حاکمیت دولت‌های دیگر، حق دفاع از خود، احترام به معاهدات بین المللی و... را به عنوان عناصر جدید حاکمیت مطرح کردند. سؤال اساسی این است که کووید-۱۹ چگونه می‌تواند بر وضعیت حاکمیت ملی تاثیرگذار باشد و آیا آتش ناسیونالیسم و همچنین حاکمیت ملی را

^۱ - Pasquale Fiore

^۲ - Jean Delvaux

برافروخته تر می کند؟ زمانی که ناسیونالیسم به عنوان یک ایدئولوژی سیاسی مطرح می شود از یک ملت شکوفایی و نیز درجه استقلال انتظار می رود. این امر انگیزه ای برای «حق تعیین سرنوشت» در جهان سیاست فراهم می کند. اما ناسیونالیسم چیزی بیش از یک ایدئولوژی سیاسی است. به عبارت دقیقتر منبع معنا و هویت است. بدین معنی که چارچوبی برای وحدت و تمایز و به تبع آن نفرت از «دیگری» و «خارجی» ایجاد کند.

رابطه میان ناسیونالیسم و حاکمیت ملی با کووید-۱۹

برای بررسی این امر می توان مولفه های تاثیرگذار حاکمیت ملی را بر دوره پاندمیک بررسی کرد. با موشکافی روش هایی کنترل در کشورهای مختلف و بویژه منازعه ملی میان دو کشور آمریکا و چین می توان نقش مستقیم حاکمیت ملی و ملی گرایی را درک کرد. مقایسه میان کرونا و پاندمیک های قبلی همچون سارس، ابولا، مرس و ایدز و آنفلوآنزای H1N1 و یا قبل تر طاعون و سرماخوردگی اسپانیایی نشان می دهد که در هیچکدام از این موارد کنترل جهانی، توقف فعالیت های طبیعی و حمایت گسترده دولتی و کنترل مهاجرت توسط حکومت ها صورت نگرفته است. این درحالی است که میزان مرگ ناشی از طاعون ۵۰ درصد و در صورت تماس با فرد دیگر ۸۵ تا ۱۰۰ درصد بوده است (Benedictow, 2004). ممکن است در اینجا استدلال شود که در گذشته هیچ دولتی قدرت کنترل تمام عیار دولتی را نداشته است اما واقعیت آن است که در مورد بیماری هایی همچون آنفلوآنزا (۱۹۱۸) و سارس و... هم اقدامی مشابه صورت نگرفت. درحالی که سارس و آنفلوآنزای H1N1 بسیار ترسناک تر از کروناویروس بودند (Snowden, 2019) اما هراس جهانی به وقع نپیوست. نه اقتصاد جهانی و نه هیچ کشوری به بن بست نرسید. ممکن است استدلال شود که تمامی موارد همه گیری اخیر بسیار کمتر از آنچه در ابتدا انتظار می رفت ویرانگر بودند اما همه گیری کرونا و اقدامات هماهنگ در مقابله با آن قبل از آن بود که میزان همه گیری و قدرت کشندگی آن به اثبات برسد در عوض چین یک شهر ۱۰ میلیونی را کاملاً قرنطینه کرد و گروه ویژه کنترل کرونا در آمریکا تشکیل و ممنوعیت سفر به چین و پذیرش از این کشور و در ادامه سیاست های کنترلی و تعطیلی کامل شهرها اجرایی شد. در ادامه نیز واکنش دیگر کشورها همچون ژاپن، سنگاپور، تایوان، کره جنوبی و ایتالیا نیز همچون ایالات متحده بوده است. در حقیقت تفاوتی بین همه گیری آنفلوآنزا و کرونا ویروس دیده

نمی‌شود بلکه پیکربندی سیاسی^۱ جهان، مسئله اساسی است. در زمان همه‌گیری ویروس H1N1 در سال ۲۰۰۹ که برای اولین بار این ویروس گزارش شد ایالات متحده هنوز ابرقدرت غیرقابل چالش بود. هیچ ملتی تا آن زمان نتوانسته بود جای شوروی را در به چالش کشیدن آن بگیرد. هژمونی، شکوه و اقتدار آمریکا فراتر از چالش و رقابت بوده است. در سال ۲۰۲۰ اما، وضعیت مانند سابق نبوده است. بدین معنی که چین همواره بعد از حوادث ۱۱ سپتامبر مرتباً در حال افزایش قدرت خود بوده و در المپیک ۲۰۰۸ هم ملیت گرایی و اقتدار حاکمیت ملی خود را به نمایش گذاشت. ایالات متحده نیز همچون ۱۹۵۷ اینبار در رقابت با یک کشور شرقی دیگر قرار گرفت و میدان مبارزه به سمت مهار کرونا تغییر کرد: کدام کشور در مدت کوتاه‌تر می‌تواند بیمارستان بزرگتری بسازد؟ آزمایش‌های بیشتری بگیرد؟ کدام یک زودتر می‌تواند جلوی شیوع ویروس را بگیرد؟ و .... این امر رقابتی را میان حاکمیت‌های ملی در تمام جهان بوجود آورد (Schertzer & Woods, 2020).

رابطه کووید ۱۹ و آینده دولت-ملت

بارزترین نمونه از نابسامانی‌های ناشی از همه‌گیری بیماری‌ها همچون طاعون می‌توان به تحولات قرون وسطا اشاره کرد. شیوع این بیماری ساختار اجتماعی را متزلزل کرد. زمین ارزان و کارگر صاحب عزت و مقام شد. این امر به کارگران اجازه ازدواج با طبقات ثروتمند را داد. ساختمان جامعه ویران شد اما در عین حال جهت‌گیری فکری برای بازسازی جامعه قرون وسطایی دیده نمی‌شد و نظم قدیمی در هیئت جدید در فردای پس از همه‌گیری طاعون خود را نشان داد (Cohn, 2010).

در مورد کووید-۱۹، می‌توان رقابت حاکمیت‌های ملی در وضعیت پاندمی را شاهد بود. اگرچه برخی اندیشمندان معتقدند نمونه‌هایی هم می‌توان پیدا کرد که به نفع جامعه جهانی و در گذر از ناسیونالیسم و حاکمیت دولت ملت بوده است. بطور مثال حدود ۵۳ خبرنگار و سردبیر از روزنامه وال استریت ژورنال نامه‌ای را امضاء کردند که در آن خواستار تغییر عنوان «مرد بیمار» و عذرخواهی از چین شده‌اند. مفسران چینی نیز مسئولیت خود را پذیرا شده و کشور خود را به عنوان «مرد بیمار»-عنوانی که به امپراتوری چینگک پس از شکست از ژاپن در سال ۱۸۹۵ داده شد- شناختند. این صداها در مقایسه با تاکید بر حاکمیت ملی و

¹ -political configuration

ناسیونالیسم حاشیه‌ای است اما در صورتی که کووید-۱۹ قدرت کافی برای اعمال همکاری بین دولت‌ها اعطاء کند می‌توان شاهد تضعیف حاکمیت ملی بود. با این حال، تاریخ شواهد کمی برای تأیید این چشم انداز ارائه می‌دهد. از هماهنگی رویه‌های قرنطینه بین دولت‌های شهر ایتالیا تا سازمان جهانی بهداشت امروز، بیماری‌های مسری به دولت‌ها این امکان را داده است تا به طور پیوسته قدرت را بر شهروندان خود اعمال کنند. استفاده چین از فناوری اطلاعات و ارتباطات برای نظارت بر آن

شهروندان آنگونه که در مدیریت COVID-19 شاهد آن بوده ایم مرحله جدیدی را در این روند نشان می‌دهد. مخاطرات تهدید آزادی‌های مدنی در سیستم‌های دموکراتیک نیز در مواردی همچون استفاده از تلفن‌های موبایلی برای شناسایی و ردیابی جامعه ال.جی بی تی کره جنوبی نشانه‌ای از تبعیض جدی بوده است. در صورتی که کووید ۱۹ موانع جدید به مهاجرت را توجیه کند و با توجه به خاستگاه ملی مسافران شروع به ارزیابی سلامت آنها کند دولت‌ها بیش از پیش قدرتمندتر می‌شوند. بحران فعلی همچنین نشان می‌دهد که چگونه می‌توان از بیماری نه تنها برای تضعیف اقتدار دانشمندان و پزشکان، همانطور که میلر-ادریس^۱ اشاره می‌کند، بلکه برای تبدیل آنها به بازیگران سیاسی و نمادهای ملی استفاده کرد. بحث برانگیزترین مورد انتخاب بازیگران دکتر لی ونلیانگ^۲ به عنوان "شهید" پس از مرگ وی بر اثر ویروس است، علی‌رغم اینکه توسط مقامات بازداشت و به دلیل تلاش برای هشدار به همکاران خود در مراحل اولیه شیوع در وهان توسط وی توقیف شد. وی همچنین پس از مرگ، مدال جوانان ۴ مه را دریافت کرد، نامی که به تظاهرات دانشجویان علیه انتقال امتیاز آلمان در چین به ژاپن در ورسای، در سال ۱۹۱۹ اشاره دارد، که توسط بسیاری به عنوان تولد ملی گرای توده‌ای چین تلقی می‌شود. قضاوت دانشمندان با توجه به وفاداری‌های سیاسی آنها به سازمان‌های بین‌المللی نیز تعمیم داده می‌شود. مهمترین مورد اتهام ایالات متحده به مدیر WHO، دکتر تدروس آدانوم غبرایزوس^۳، نماینده چین است. این موضوع نیز جدید نیست. لودویک راجچمن^۴، اپیدمیولوژیست یهودی-لهستانی، که

^۱- Miller-Idriss

^۲-Li Wenliang

^۳-Tedros Adhanom Ghebreyesus,

^۴-Ludwik Rajchman

نقش اصلی را در ساخت سیستم بین الملل بهداشت جامعه ملل به عهده داشت نیز در این زمینه قابل توجه است. در عوض، وی پس از جنگ جهانی دوم قربانی پاکسازی هواداران کمونیست در ایالات متحده شد، حتی اگر از نزدیک با ملی گرایان حاکم در چین همکاری نزدیک داشته باشد (Belinska, 1998).

ریشه های پیوند پزشکان و دانشمندان با دولت-ملت را می توان در اولین کنفرانس بین المللی چین، جلسه اپیدمیولوژیست ها در سال ۱۹۱۱ برای بحث در مورد آفت ذات الریه که منجر به کشته شدن حدود ۶۰،۰۰۰ نفر در منچوری شده بود، جستجو کرد. برای اطمینان از اینکه یک دانشمند "چینی" باید نقش اصلی را داشته باشد، امپراتوری چینگ دکتر وو لین ته (Wu Lien-Teh) را به عنوان نماینده این کشور منصوب کرد، علیرغم این واقعیت که وی در مالزی متولد شد و این کشور در آن زمان تحت سلطه امپراتوری انگلیس بود. وو که در قصد پایان دادن به نژادپرستی دانشمندان و دیپلمات های اروپایی بود، خوشحال بود که پروژه ای را رهبری می کند که تا حدی به عنوان راهی برای جلوگیری از استفاده ژاپن و روسیه از طاعون برای کنترل روزافزون آنها بر منچوری می توانست از ان استفاده کند (Wu, 2004). این امر او را به عنوان مرجعی در سیستم بهداشت بین المللی در حال ظهور تبدیل کرد که با ایجاد یک انجمن ضد تریاک، - کمپینی برای رفع تبعیض نژادی در ارائه خدمات عمومی - منافع انگلیس را در مالایا به چالش کشید (Wong, 1977).

اعضای جامعه علمی می توانند به همان اندازه که نیرویی برای همکاری هستند، عاملان ملی گرایی باشند. احتمال دومی کمتر می شود زیرا ایالات متحده و چین عملاً از آنها می خواهد وفاداری خود را ثابت کنند یا ممکن است با اتهامات واهی یا حتی جاسوسی روبرو شوند. نیاز کشورها برای اطمینان از خودکفایی و مشارکت قابل اعتماد برای تأمین داروهای ضروری و تجهیزات محافظتی نیز منجر به امنیتی شدن سلامت می شود، که این امر می تواند به کاهش سرعت جهانی شدن تجارت و جابجایی مردم منجر شود. تصمیم اخیر ایالات متحده برای خروج از سازمان بهداشت جهانی به دلیل کنترل بیماری همه گیر، به نظر بیشتر شبیه بازگشت به سالهایی است که حاکمیت همکاری های بین المللی را بر هم زده، جامعه ملل را سرنگون کرد تا حاکمیت دولت-

ملت را تقویت کند. بنابراین می توان گفت در عصر همه گیری کرونا نهادهای فراملی بیشتر از دولت- ملت ها آسیب می بینند.

برخی برای باورند که سیگنال های اولیه به افزایش روند قدرت دولت های ملی اشاره دارد. آنها در حال تقویت مرزها، محدود کردن مهاجرت، محدود کردن تحرکات داخلی جمعیت، صرف هزینه های هنگفت برای محرک های اقتصادی و نظارت بیشتر بر شهروندان هستند. بسیاری از این اقدامات به قیمت آزادی و محدود شدن حریم خصوصی افراد انجام شده است (Economist, 2020). برخی از این اقدامات نسبتاً کوتاه مدت خواهند بود و احتمالاً پس گرفتن برخی دیگر دشوار است. در هر صورت، این الگوها، دولت را دوباره در مرکز زندگی ملت ها قرار می دهد و به بازیگری قدرتمند تبدیل می کند. تمام این اقدامات به نام «ملت» انجام می شود. این توجهات در رقابت بر سر منابع دارویی و پزشکی مشهود است که از نظر مردم به شکل فزاینده ای ملی گرایانه تلقی می شوند (Goodman, et al, 2020).

در عین حال کووید-۱۹ می تواند به تهدید دولت-ملت بیانجامد. بحران های اقتصادی و سیاسی می تواند فرصتی برای دولت-ملت های قدرتمند تلقی شود تا به گسترش نفوذ خود بویژه در کشورهای کمتر توسعه یافته و جهان جنوب پردازند. در این چارچوب پاندمی کرونا شکل های جدید امپریالیسم را بوجود می آورد و وضعیت حاکمیت دولت-ملت را تضعیف می کند. مولفه های متعددی این استدلال را حمایت می کنند: «کمک خارجی» اغلب در گذشته به عنوان پوششی برای نواستعمارگرایی عمل کرده اند (Langan, 2018). با اینحال این احتمال هم وجود دارد که امپریالیسم احیاگر نیز نتواند ایده دولت-ملت را تضعیف کند. تاریخ نیز درستی این فرضیه را اثبات کرده است. بدین ترتیب که در طول جنگ سرد ایده حاکمیت دولتی تقویت شد. علارغم گسترش نفوذ ایالات متحده و شوروی، این ایده که جهان از حاکمیت های مستقل تشکیل شده، تضعیف نشد.

جهانی شدن کرونا و حاکمیت ملی در ایران

¹ -Resurgent Imperialism

سیاست‌های دولت در مقابله با کرونا

یکی از کشورهایی که در ابعاد مختلف تحت تاثیر کووید-۱۹ قرار گرفت، ایران بود. واکنش دولت در ایران به شیوع این ویروس طیفی از سیاست‌های مختلف بوده است. اقدامات دولت در مبارزه با این بیماری از طریق تشکیل ستاد ملی مبارزه با بیماری کرونا انجام گرفت. این ستاد در اوایل اسفند ۱۳۹۸ در پی شیوع ویروس مذکور با مصوبه شورای عالی امنیت ملی تشکیل شد. مطابق دستورالعمل اولین جلسه این ستاد همه تصمیمات در خصوص اقدامات ضروری درباره مقابله با این بیماری از جمله اعلام تعطیلی‌ها از سوی ستاد انجام می‌شد. بنابراین خاستگاه حقوقی تشکیل ستاد مذکور را باید در اصل ۱۷۶ قانون اساسی جستجو کرد. مطابق این اصل به منظور تامین منافع ملی و پاسداری از انقلاب اسلامی و تمامیت ارضی و حاکمیت ملی «شورای عالی امنیت ملی» به ریاست رئیس جمهور، با وظایف تعیین سیاست‌های دفاعی - امنیتی کشور، هماهنگ نمودن فعالیت‌های سیاسی، اطلاعاتی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در ارتباط با تدابیر کلی دفاعی - امنیتی، بهره‌گیری از امکانات مادی و معنوی کشور برای مقابله با تهدیدهای داخلی و خارجی تشکیل می‌گردد. بنا بر فراز اخیر این اصل، مصوبات شورای عالی امنیت ملی پس از تأیید مقام رهبری قابل اجراء است. لازم به ذکر است، مصوبات این شورا محرمانه است و دسترسی به آنها ممکن نیست. با این حال، این شورا در این خصوص اعلام نموده است که مصوبات ستاد ملی مبارزه با بیماری کرونا همانند مصوبات شورای عالی امنیت ملی است و برای تمام ارکان کشور، تمام دستگاه‌ها و نهادها، اعم از نیروهای مسلح، غیرنیروهای مسلح، نهادهای عمومی، حتی در برخی موارد ضروری برای بخش خصوصی لازم الاجراء است (مظفری و میرزایی مقدم، ۱۳۹۹: ۳۸۹-۳۸۸). تحت مدیریت این ستاد و همسو با کشورهای دیگر، ایران نیز برنامه‌های تبلیغی برای حفظ فاصله اجتماعی و نیز دستورالعمل‌های بهداشتی را تجویز کرده است. با شیوع این بیماری مدارس، دانشگاه‌ها و مهدکودک‌ها تعطیل و آموزش از راه دور مبنای آموزش قرار گرفت. مقررات منع آمد و شد بین شهری برقرار و غربالگری در مبادی خروجی شهرها برقرار گردید. تعطیلی محدود و شیفت بندی ادارات از جمله راهکارهای دیگر بود. (مسکرپور امیری و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۱۳) اما شاید مهمترین برنامه دولت، ارائه بسته‌های حمایتی اقتصادی بوده است. دولت برای حمایت از اقشار کم درآمد و صاحبان کسب و کارهایی که بر اثر شیوع این بیماری دچار آسیب و لطمه شده‌اند، سه بسته حمایتی

در اختیار آنها تخصیص داده است. آنطور که دولت ایران می‌گوید احتمالاً ۳ میلیون خانوار ایرانی مشمول دریافت این بسته‌های حمایتی شوند. براساس دستور روحانی، نخستین بسته حمایتی تا پیش از پایان اسفندماه ۱۳۹۹ در اختیار افراد مشمول قرار می‌گیرد که با کمک بانک اطلاعات ایرانیان شناسایی و یا ثبت‌نام شده‌اند. دو بسته حمایتی دیگر نیز در ابتدای سال آتی، در اختیار مشمولان این طرح قرار خواهد گرفت. «برای افرادی که مشاغل موقت داشتند و آن را از دست دادند مثل کارگران ساختمانی، فصلی، روزمزد، دست فروشان، رانندگان تاکسی و کارگران رستوران‌ها مقرر شد وزارت تعاون کار و رفاه اجتماعی با همکاری اصناف آنها را شناسایی کند که برای آنها طرح خرید اعتباری در نظر گرفته شده است. بسته دیگر شامل کسانی است که شغل نداشتند و حدود یک میلیون و پانصد هزار خانوار هستند که سازمان هدفمندسازی یارانه‌ها آنها را شناسایی کرده و قرار است اولین بسته حمایتی در اختیارشان قرار گیرد (روزنامه تعادل، ۱۳۹۹/۵/۲۴). با توجه به میزان بالای مستاجران (۳۲ درصد) دولت سیاست‌های حمایتی را در قبال این گروه در دستور کار قرار داد. در اردیبهشت ۱۳۹۹ وزارت راه و شهرسازی اعلام کرد با تصویب ستاد ملی مبارزه با کرونا، مدت زمان بسته بودن بنگاههای مشاور املاک که حدوداً دو ماه است به قراردادهای اسفند و فروردین واحدهای مسکونی اضافه میشود. براساس این مصوبه قراردادهایی که اتمام آنها اسفند ۱۳۹۸ تا اردیبهشت ۱۳۹۹ بوده است دو ماه با شرایط قبل بدون افزایش اجاره بها تمدید می‌شوند و مالکان مجاز به اخراج مستأجر نبوده و قوه قضائیه نیز حکم تخلیه صادر نخواهد کرد. این مصوبه نیز همانند سایر مصوبات ستاد ملی مبارزه با کرونا یک الزام قانونی و لازمالاجرا اعلام شده است (معاونت پژوهشهای زیربنایی و امور تولیدی، ۱۳۹۹: ۲۶).

یکی از حوزه‌های واکنش نظام سلامت ایران در مقابله با اپیدمی کرونا حوزه بهداشت و پیشگیری می‌باشد. در ایران نیز پیرو شیوع ویروس کرونا در کشور چین، دستورالعمل کشوری پیشگیری از کرونا توسط معاونت بهداشتی وزارت بهداشت تهیه و به تمام مراکز بهداشت و شبکه‌های بهداشت و درمان تابعه ارسال شد. با مشاهده اولین مورد از این نوع بیماری گروه‌ها و کمیته‌های مختلف تخصصی در وزارت بهداشت و دانشگاه‌های علوم پزشکی اقدام به تدوین پروتوکول‌ها و دستورالعمل‌هایی به منظور رعایت این نکات نمودند. این دستورالعمل‌های بهداشتی دربرگیرنده موضوعات مدیریت و بهداشت تغذیه، مدیریت

استفاده از تجهیزات حفاظت فردی برای کادر درمانی، کنترل عفونت، گندزدایی و ضدعفونی نمودن محیط، مدیریت اجساد و پسماندها، نظارت بر بهداشت اماکن و وسایل نقلیه، خود مراقبتی کارکنان اعم از کادر درمانی و غیردرمانی، خودمراقبتی در مکان‌های مختلف و راهنمای تهیه محلول ضدعفونی کننده‌ها بود. از طرفی در بخش آموزش نیز - آموزش بهداشت در ابعاد مختلف آن (اعم از فردی، روانی، محیطی و سلامت معنوی) مورد تاکید قرار گرفته است زیرا مدیریت استرس فردی و اجتماعی ناشی از ابتلا به کرونا و ضرورت توجه به بهداشت روانی و معنوی در کنار بهداشت فردی و محیطی بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته است. جلب مشارکت اجتماعی از طریق رسانه‌های عمومی و استفاده از سامانه‌های ارتباطی من جمله سامانه ۴۰۳۰ که به پیگیری و رصد وضعیت سلامت ایرانیان و بیماران مشکوک به کرونا می‌پردازد از جمله موارد موجود در مدیریت ارتباطات و اطلاعات توسط وزارت بهداشت بود. از طرفی غربالگری با استفاده از سامانه www.salamat.gov.ir به طور خود اظهاری از دیگر اقدامات حائز اهمیت در حوزه مدیریت اطلاعات بود. این سیستم با مشارکت بسیج مردمی و از طریق زیر ساخت‌های نظام شبکه بهداشت و درمان ایران اقدام به ثبت داده‌ها، غربالگری و گزارش دهی می‌نماید (Heymann, 2020: 543).

کرونا و اعتماد عمومی به دولت

یکی از پیامدهای کرونا برای حاکمیت ملی، مسئله اعتماد عمومی به این نهاد است. در کشورهایی که واکنش ملی اعتماد عمومی به دولت را تقویت کرده است - مانند آلمان و نیوزیلند - دولت ملی تقویت خواهد شد. اما در جاهایی که پاسخ نامناسب دولت به این بحران ضعیف بوده است دولت ملی احتمالاً فرسایش بیشتری خواهد یافت. رویکرد دولت در ایران در مقابله با بحران کرونا از همان ابتدا منشا مناقشه بوده است. حسن قاضی‌زاده هاشمی، وزیر سابق بهداشت ایران اعلام کرده که «من از اوایل دی ماه امسال، نگرانی‌ام را به سمع مسئولین ارشد کشور رساندم». یعنی دو ماه پیش از اعلام رسمی، هشدار لازم به مسئولین ایران داده شده، است. این تعلق، توسط احمد امیرآبادی نماینده قم در مجلس نیز تایید شده است. عامل عدم هماهنگی میان مسئولین ایران و عدم تمرکز در مدیریت بحران است. نمایندگان مجلس تاکید کردند که مدیریت ستاد مقابله با بحران کرونا باید برعهده روحانی باشد، در عین حال قرارگاهی به رهبری سرلشکر محمد باقری رئیس ستاد کل

نیروهای مسلح نیز تشکیل شد که نشان از موازی کاری در مبارزه با کرونا بوده است. در حالیکه در کشورهای اروپایی سیاست قرنطینه سراسری در پیش گرفته شد فقدان اتفاق نظر میان دستگاههای مربوطه منجر به عدم تعطیلی و گسترش شیوع کرونا شد. این عوامل و مولفه‌های متعدد گوناگون همچون سابقه تاریخی تضاد دولت-ملت منجر به گسترش بی‌اعتمادی عمومی به نهاد دولت شد. از دیدگاه فردین فرمند، نماینده مجلس «کرونا بی‌اعتمادی بدتر از ویروس کروناست». «از دیدگاه روزنامه «ابتکار» به مدیریت محمدعلی وکیلی، نماینده مردم تهران در مجلس ایران «۱. تعلل حاکمیت در انتقال صحیح اطلاعات و ۲. بی‌اعتمادی مردم به نظرات رسمی مسئولان موجب شده کرونا در ایران شرایطی به غایت پیچیده‌تر از دیگر کشورها داشته باشد.» آیت‌الله محمدعلی گرامی قمی نیز اذعان داشته است: «متأسفانه مردم به برخی اولیای امور اعتماد ندارند و از گفته‌های آن‌ها اطاعت نمی‌کنند». ارگان رسمی دولت روحانی یعنی روزنامه «ایران» نیز در مقاله‌ای اعلام کرده است: «بی‌اعتمادی مردم به مسئولان، دلیل دیگری برای ابتلای جامعه به سوذجویی در مواقع بحران است. مساله مهم‌تر، نبود اعتماد عمومی و سرمایه اجتماعی است» (روزنامه ایران، ۱۳۹۹/۲/۲۰). گردش گسترده نظریه‌های اطلاعات غلط و توطئه مربوط به ویروس و واکسن کرونا همچنین باعث کاهش قدرت دولت-ملت (Woods et al, 2020:12)، به ویژه در دولت‌هایی همچون ایران که مقامات منتخب در مقابله با آنها موفق نشده‌اند، می‌شود. نمونه آن را می‌توان در واکنش‌های مختلفی که روزانه توسط بخش‌ها و افراد مختلف ارائه می‌شود مشاهده کرد. نظرسنجی‌ها نیز نشان داد که ۴۲ درصد از شهروندان میزان رضایت خود از عملکرد دولت و سایر نهادهای عمومی در مقابله با کرونا را «کم»، ۳۳ درصد «متوسط» و ۲۵ درصد «زیاد» اعلام کرده‌اند. میزان نارضایتی از دولت و نهادهای عمومی به کمترین حد خود از میانه اسفند تا کنون رسیده است (همشهری، ۶/۳/۱۳۹۹).

کرونا و مسئله بی‌ثباتی

موضوع دیگر به تاثیر بحران کرونا بر ثبات یا بی‌ثباتی در بخش‌های مختلف جامعه ایران برمی‌گردد. شیوع و گسترش کووید-۱۹ همراه با افزایش تحریم‌های بی‌سابقه آمریکا و کمپین «فشار حداکثری» دولت ترامپ، پیش‌بینی خوشبینانه تحلیلگران از دست رفتن حداقل ۱۵ درصد تولید ناخالص داخلی و حداکثر ۳۰ درصد است که حاکمیت را با بحران بزرگی روبرو می‌کند. همچنین از دید آنها از دست رفتن گسترده مشاغل متعدد می‌تواند به

ناآرامی‌های اجتماعی و سیاسی منجر شود. در توضیح می‌توان گفت بازار کار ایران از نرخ بالای بیکاری بویژه در میان جوانان تحصیلکرده رنج می‌برد. در بهترین سناریو با گسترش پاندمی کرونا، همچون سایر کشورهای دیگر، ۳ تا ۴ میلیون شغل در خطر قرار گرفته است که میزان بیکاری را از ۲۰ تا ۳۵ افزایش می‌دهد. همچون اروپا و آمریکا، کسب و کارهای کوچک، صنعت حمل و نقل، هتلداری و بخش خدمات - که بیش از نیمی از ایرانیان در این بخش مشغول هستند - در شرایط سختی قرار گرفته اند (Mohseni, 2020). این امر با تحریم‌های گسترده آمریکا نیز همسو شده است که هر گونه احتمال انتقال دارو به ایران را نیز سخت تر کرده است. تا جایی که ۷۵ تن از نمایندگان دموکرات مجلس نمایندگان و سنای آمریکا در نامه‌ای به استیون منوچین، وزیر دارایی و مایک پمپئو، وزیر خارجه ایالات متحده خواسته‌اند تا دولت ترامپ در دو ماه باقیمانده کاری‌اش ترتیبی دهد تا محدودیت‌های جهانی برای ارسال کیت‌های آزمایشگاهی، دستگاه‌های تنفسی و دیگر وسایل ضروری برای مقابله با همه‌گیری کرونا به ایران موقتاً برداشته شوند. در این نامه که به ابتکار سناتور الیزابت وارن و خسوس گارسیا، نماینده مجلس قانون‌گذاران تهیه شده آمده است: «بلوک کردن یا محدود کردن ارسال اقلام دارویی نه تنها مانع یک اجماع جهانی در مقابله با پاندمی می‌شود، بلکه کمکی هم به امنیت ملی ما نمی‌کند.»

با اینحال و علارغم فشارهای گسترده ناشی از شیوع کرونا بر اقتصاد ایران و همچنین فشارهای دولت ترامپ، تاکنون بی‌ثباتی نتوانسته به عرصه سیاسی و اجتماعی ایران وارد شود.

کرونا و تحول گروه‌های مرجع

مسئله دیگر در خصوص تاثیر بحران کرونا بر حاکمیت ملی در ایران، تغییر جایگاه پزشکان به گروه‌های مرجع است. گروه‌های مرجع از مفاهیم قدیمی و مهم در روانشناسی اجتماعی و جامعه‌شناسی است و به ما می‌گوید که کنشگران یا اعضای جامعه، ارزشها، هنجارها و سبک زندگی خود را با طبقات، قشرها یا گروه‌های خاصی (از همان جامعه یا جوامع دیگر) مقایسه کرده و تحت تاثیر آنها انتخاب میکنند که به آنها گروه مرجع گفته می‌شود (ریتزر، ۱۳۷۴: ۱۹). وقایع چند دهه اخیر ایران نشان دهنده نقش این گروه در تحولات مهم ایران می‌باشد. در دوران پهلوی روحانیون و روشنفکران به عنوان گروه‌های مرجع موجب گرایش مردم به برپایی نظام اسلامی و تغییر رژیم پهلوی شدند. در طول این چند دهه

روحانیون، سیاسیون، هنرمندان، روشنفکران و هنرمندان مردم را تشویق به شرکت یا عدم شرکت در کمپین‌های مختلف از انتخابات تا کمک‌های بشردوستانه کردند. تغییر گروه‌های مرجع، فرآیندی است که در همه جوامع ممکن است رخ دهد. با اینحال سرعت تحولات در ایران امروز باعث «بحران گروه‌های مرجع» شده است (ایرنا، ۱۳۹۸/۲/۱۰). بدین معنی که هیچ گروهی توان آن را ندارد که بتواند توده‌های مردم را به امری سیاسی یا اجتماعی و ... تشویق یا ترغیب کند. اما وقوع بحران کرونا به نظر می‌رسد گروه مرجع جدیدی را به جامعه معرفی کرد. هزینه‌های جانی که این گروه تاکنون برای مقابله با ویروس داده اند در کنار سیاست حماسی و عاطفی که در میان مردم و مسئولان از زمان شیوع کووید-۱۹ در پیش گرفته شد بنظر می‌رسد پزشکان را در جایگاه گروه‌های مرجع قرار داده است. به تبع این امر، گرایش به رشته‌های تجربی و پزشکی نیز همراه با کرونا اوج گرفته است. بطوری که نزدیک به ۶۳ درصد کنکورهای جدید را تجربی و از این میان نیز بیشتر متمایل به رشته‌های پزشکی تشکیل داده اند (ایرنا، ۲۴ خرداد ۱۳۹۹). بنابراین در مجموع می‌توان گفت کرونا از یک طرف به واسطه ناتوانی دولت در کاهش پیامدهای کرونا منجر به از دست رفتن هرچه بیشتر اعتماد عمومی و افزایش شکاف دولت-ملت شده است و از سوی دیگر بر برخی مولفه‌های دیگر همچون تغییر جایگاه پزشکان (احتمالاً به عنوان گروه مرجع جدید) و همچنین افزایش شکاف‌های قومی در درون کشور تاثیرگذار می‌باشد.

نتیجه گیری

در حقوق بین الملل فعلی، مبنای قانونی و سیاسی شخصیت بین المللی دولت، حاکمیت آن است. این عنصر متعلق به همه دولتهاست بدون درنظر گرفتن اندازه، قدرت و درجه توسعه یافتگی اش. مهمترین ویژگی قدرت دولت، حاکمیت است که نیازمند تفوق در داخل و استقلال در بعد خارجی است. این مفهوم در دوره‌های مختلف تحت تاثیر بحران‌های مختلف قرار گرفته است و بتدریج به واسطه نقش حوادث و پدیده‌های تاریخی همچون بحران‌های زیست محیطی، تروریسم و نیاز به همکاری‌های بین المللی محدود شده است. در حقیقت حاکمیت مطلق یعنی آنچه مدنظر اندیشمندانی همچون ژان بدن بوده بتدریج به حاکمیت نسبی تغییر یافته است. کووید-۱۹ به عنوان یک بحران جهانی نیز از جمله وقایعی است که بر حاکمیت ملی و طبیعتاً حاکمیت دولتی ایران تاثیرگذار بوده است. در رویارویی با این بحران جهانی اما تجربه یک ساله اخیر نشان داد که دولتها به جای تلاش برای

یکپارچگی بین المللی، به سمت سیاست‌های خودکفا و ملی حرکت کردند. سیاست‌هایی همچون جلوگیری از تحرك جمعیتی میان دولتی، فاصله‌گذاری اجتماعی، بسته‌های حمایتی اقتصادی به شهروندان از یک طرف و تلاش فردی برای ساخت واکسن کرونا، رقابت برای ارائه خدمات بهداشتی میان دولتها بویژه چین و آمریکا نشان می‌دهد که سازمان‌های بین المللی و تجمیع همکاری جهانی تحت تاثیر رویکردهای ملی گرایانه و ناسیونالیستی قرار داشته است. ایران نیز به عنوان یک حاکمیت دولتی از این قاعده مستثنی نبوده و در برخی موارد ضمن رد کمک‌های جهانی، سیاست‌های انفرادی را در پیش گرفت. این بحران علاوه بر ضعف حمایت بین المللی، پیامدهای اجتماعی نیز برای ایران در پی داشته است و به نظر می‌رسد به تغییر گروه‌های مرجع نیز منجر می‌شود. در حالی که جامعه ایران در دوره‌های مختلف شاهد مرجع بودن گروه‌هایی همچون دانشگاهیان و سلبریتی‌ها بوده، بحران کووید-۱۹ و رویارویی مستقیم جامعه درمانی و دادن هزینه‌های جانی بالا، عملاً این گروه را به مثابه گروه مرجع جدید معرفی کرده است بطوری که حتی در بالاترین سطوح حکومتی نیز کار این طیف را بالاتر از جنگ تحمیلی ۸ ساله ذکر کرده اند و آنها را قهرمانان ملی نام نهادند.

منابع و مأخذ:

2020, available in: <https://www.mei.edu/publications/iran-and-economic-fallout-covid-19>

-Beli_nska, M. A. (1998). *For the good of humanity: Ludwig Rajchman medical statesman* (p. 1998). Budapest: Central European University Press.

--Benedictow, O. J. (2004). *The Black Death 1346–1353: The complete history*. Woodbridge: Boydell Press

-Cohn, S. K. (2010). Black Death, social and economic impact of the. In R. E. Bjork (Ed.), *The Oxford Dictionary of the Middle Ages*. Oxford University Press.

--Economist. 2020. The state in the time of COVID-19. Economist. March 26, online: <https://www.economist.com/leaders/2020/03/26/the-state-in-the-time-of-covid-19>

--Goodman, P., Thomas, K., Wee, S., Gettleman, J. (2020). A new front for nationalism: The global battle against a virus. New York Times. April 10, online: <https://www.nytimes.com/2020/04/10/business/coronavirus-vaccine-nationalism.html>

-Hale, Webster, Philips and Kiara, (2020). *oxford covid 19 government response tracker*

-Heymann DL, Shindo N. COVID-19: what is next for public health? *The Lancet*. 2020;395(10224):542-5.

-Huang, C., Wang, Y., Li, X., Ren, L., Zhao, J., Hu, Y., . . . Cao, B. (2020). Clinical features of patients infected with 2019 novel coronavirus in Wuhan, China. *Lancet*, 395(10223), 497-506. doi:10.1016/s0140-6736(20)30183-5.

-Jana Maftai , *Sovereignty in International Law* ,Acta Universitatis Danubius. Juridica, Vol 11, No 1 (2015)

-Jordana J. (2011). "The Global Diffusion of Regulatory Agencies Channels of Transfer and Stages of Diffusion". *Comparative Political Studies Journal*. vol. 44, no. 10

-*Kolitha Wickramage* "State Sovereignty over Deadly Pathogens: Ensuring Global Health Security". *Journal of International Law*. University of Colombo. Faculty of Law Journal.2017-2018,pp,84-101.

۱-حدی، حدیث، طولایی، هومن، کاوه، محمد (۱۳۹۸) چالش‌ها و فرصت‌های آموزش عالی در فرآیند جهانی‌شدن، **نخستین کنفرانس ملی علوم انسانی و توسعه**

-اسمیت، استیو، بلیس، جان(۱۳۸۳)، **جهانی شدن سیاست: روابط بین الملل در عصر نوین: زمینه تاریخی و نظریه ها، ساختارها و فرآیندها**، ترجمه ابوالقاسم راه چمنی، تهران: موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر تهران.

-افتخاری، اصغر، تهرانیان، مجید(۱۳۸۱)، **جهانی شدن: چالش‌ها و ناامنی‌ها**، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی

-امین زاده، الهام، علاقه بند حسینی، یونس(۱۳۹۳)، "جایگاه مفهوم «حاکمیت» در حقوق بین الملل فضا"، **مجله حقوقی بین المللی**، شماره ۵۰، صفحات ۵۴-۳۷.

-بدیعی، مرجان، حسینی، نرجس السادات (۱۳۹۱) جهانی شدن و تحول مفهوم حاکمیت ملی، **نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی** سال دوازدهم، شماره ۲۵

-تقوی، سید ناصر. (۱۳۸۲). **دغدغه‌های شهر جهان**، تهران: انتشارات سیاست تهران.

-ریترز، جورج(۱۳۷۴)، **نظریه‌های جامعه‌شناختی در دوران معاصر**، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی

-سجادی، سید محمد (۱۳۸۲). جهانی شدن و پیامدهای آن بر تعلیم و تربیت. **مجله‌ی علوم تربیتی و روان‌شناسی**، دوره‌ی سوم، شماره‌ی ۳ و ۴، ص ۱۲۸-۱۱۳

-مظفری، مصطفی و میرزایی مقدم، مرتضی(۱۳۹۹)، « بررسی حقوقی نحوه عملکرد و مسئولیت دولت در جبران خسارات ناشی از بحران کووید ۱۹»، **فصلنامه تحقیقات حقوقی ویژه نامه حقوق و کرونا**، شماره ۲۳، صفحات ۴۱۱-۳۸۵.

-میرزایی، سید محمد حسین(۱۳۹۸) جستاری بر جهانی شدن و توسعه کارآفرینی، **اولین کنگره ملی پژوهش، کارآفرینی و توسعه ملی با رویکرد حمایت از تولید ملی**

-نش، کیت، **جامعه‌شناختی سیاسی معاصر: جهانی شدن، سیاست و قدرت**، ترجمه محمدتقی دلفروز، تهران: نشر کویر

-ویسه، سیدمهدی، حیدریان، حسین، شیری، اسماعیل، جهانگیری، حسین (۱۳۹۲) بررسی پیامدهای جهانی شدن با تاکید بر فرهنگ اسلامی، **دومین کنفرانس بین المللی مدیریت، کارآفرینی و توسعه اقتصادی**

-وینسنت، اندرو، (۱۳۷۱)، **نظریه‌های دولت**، ترجمه دکتر حسین بشیریه، تهران: نشر نی.

-هلد، دیوید و مک گر، آنتونی(۱۳۹۰) **جهانی شدن ومخالفتان آن**، مسعود کرباسیان، تهران: انتشارات علمی وفرهنگی، چاپ اول

-a-force-for-good-in-the-struggle-against-covid-19/ (Accessed 20 May 2020).

-Mohseni-Cheraghloou, Amin, *Iran and The economic Fallout of COVI-19*, 14 April

- Langan, M. (2018). Neo-colonialism and donor interventions: Western aid mechanisms. In *Neo-colonialism and the poverty of 'development' in Africa* (pp. 61–88). Cham: Palgrave Macmillan.
- Miga-Beșteliu, R. (1998). Drept internațional: introducere în dreptul internațional public/International law: introduction to public international law. Bucharest: ALL.
- Negulescu, P. (1927). Curs de drept constituțional român/Course of Romanian constitutional law. Bucharest.
- Schertzer, R., & Woods, E.T. (2020b). How nationalism can be a force for good in the struggle against Covid-19. USApp- American Politics and Policy Blog. Retrieved from <https://blogs.lse.ac.uk/usappblog/2020/04/09/how-nationalism-can-be->
- Snowden, F. M. (2019). Epidemics and society: From the Black Death to the present. New Haven, Connecticut: Yale University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvqc6gg5>
- Wang, Y. (2020). Speech of 24 May 2020. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1782262.shtml.
- Wu, L. T. (2004). *Plague fighter: The autobiography of a modern Chinese physician*. Penang: Areca Books.
- ایرانا، بحران گروه‌های مرجع در ایران امروز، ۱۳۹۸/۲/۱۰
<https://www.irna.ir/news/83297333/>
- روزنامه تعادل، «**جزییات یارانه کرونا اعلام شد**» ۱۳۹۹/۵/۲۴
<http://www.taadolnewspaper.ir>
- معاونت پژوهش‌های زیربنایی و امور تولیدی دفتر :
مطالعات زیربنایی، درباره مقابله با شیوع ویروس کرونا (۴۸)
اثرات شیوع ویروس کرونا بر سیاست‌های حمایتی از
مستأجران، شماره مسلسل ۱۷۰۹۸، خرداد ۱۳۹۹
<https://rc.majlis.ir/fa/report/show/1558272>**
- روزنامه ایران، سال بیست و ششم، شماره ۷۳۴۲، بیستم اردیبهشت
۱۳۹۹
- ایرنا، تب داغ انتخاب رشته تجربی از شیوع ویروس کرونا، ۲۴
خرداد/۱۳۹۹
- <https://www.irna.ir/news/83816645>